

Nepopolna legalnost

V okviru dvodnevne serije dogodkov je Zavod Maska 18. decembra 2024 v Muzeju sodobne umetnosti Metelkova izvedel predavanje in performans Ali se (s)plača skrbeti?. Osem nastopajočih je z umetniške, raziskovalne, aktivistične in izkustvene perspektive odpiralo dileme različnih vidikov plačanega in neplačanega skrbstvenega dela. Ena od pripovedovalk je bila tudi aktivistka Aigul Hakimova, ki je v preteklih letih delovala v skupinah, kot so Svet za vsakogar, Nevidni delavci sveta, Socialni center Rog in Second Home, danes pa sodeluje v civilni iniciativi Infokolpa, Kulturnem društvu Gmajna in na Inštitutu ČKZ.

#vmesniprostori

#margine

#jugsever

#družbenastigma

#strukturnaneenakost

#patriarhat

#nevidnidelavci

#krožnemigracije

#theruleoflaw

Da bi ustvarila smiselno povezavo med ključnimi temami (#ključniki), predstavljenimi ob tej mizi, sem zasnovala to predavanje kot popotovanje skozi čas in prostor. Začetek je tako ontološki. *Ontologija* je kategorialno izrekanje bivajočega, ki se izraža na različne načine, tudi skozi dožemanje sebe in sveta okoli nas. Skozi osebne in kolektivne izkušnje bom ponudila okvir za raziskovanje širših eksistencialnih vprašanj v prepletu z realnimi družbenimi procesi.

Za metodološki okvir sem izbrala *materialistični dialektični pristop*. Zanima me, kakšni zgodovinski in materialni dejavniki oblikujejo naš vsakdan, kakšni so zakoni naravnega in družbenega razvoja.

Odgovore na ti vprašanji podajam z vidika obravnave migracij, torej iz izkušnje preselitve in odselitve. Omenjam *krožne migracije*, ki jih imam priložnost in čast opazovati. Te migracije presežejo preprosto dihotomijo preselitve in odselitve,

saj se na poti hitro preoblikujejo v kompleksen proces, v katerem se gibanje in ustalitev medsebojno prepletata. To prehajanje med kraji in statusi postane oblika ontološke prakse – nenehnega iskanja prostora za bivanje in smisla, prepletene z negotovostjo in eksistencialnim krčem. V tem kontekstu se praksa preoblikuje v teorijo, saj skozi te izkušnje oblikujemo nove spoznavne oz. interpretativne okvire in premisleke o identiteti, pripadnosti in svobodi gibanja.

Kot »prilagojena« priseljenka, ki se je »dobro naučila« jezika in vključila v družbo, se kljub temu še vedno počutim *nekje vmes* – vendarle nisem popolnoma prilagojena, a tudi ne na skrajnem robu obstanka. Hodim po robu teh dveh življenjskih, v tem kontekstu konceptualnih presekov.

Achille Mbembe je v intervjuju z dr. Ireno Šumi za *Časopis za kritiko znanosti* (Šumi 2020) dejal: »Gibanje je tisto, kar ustvarja prostor, in ne obratno.« S tem je imel v mislih podobo Afrike pred berlinsko konferenco leta 1884, ki je »izumila« Afriko, kot jo poznamo danes. Pred 19. stoletjem namreč takšna Afrika ni obstajala – obstajala je drugačna celina z drugačnimi koncepti odnosov med ozemljem in mobilnostjo. Mbembe predlaga drugačen način zamišljanja (mapiranja) sveta, ki se odmika od logike razdeljevanja k logiki deljenja. *Deljenje* v tej miselni zvezi razume kot predpogoj za trajnostnost, vzdržljivost in skrb za svet.

Mbembe prav tako zaznava »željo po *apartheidu*«, torej po ločevanju: »Elite se želijo odcepiti od ostalih, medtem ko kopičijo sadove dela vseh, najsi bodo ti materialni ali nematerialni.« Podobno željo je mogoče zaznati tudi v drugih slojih oziroma razredih družbe. To se odraža v »obujanju zanesenosti z mejami« in načinih, kako so sodobne tehnologije vprežene v to, da bi »neželena telesa spremenili v gibajoče se, premične meje.« Zaradi pritiska nezaželenih teles, ki vse pogostejše trkajo na vrata trdnjave Evrope, se ustvarjajo razne tamponske cone, območja nadzora in zadrževanja, istočasno pa se ustvarjajo prostori solidarnosti – oblikujejo se samonikle infrastrukture, pobude, ki podpirajo ta ista neželena telesa v gibanju.

Glasove z afriške celine (pa tudi Azije) ne le beremo, temveč jih lahko vidimo in slišimo tudi v živo. Slovenija je najbolj severni del balkanske poti, po kateri se letno premika več deset tisoč ljudi z juga (in vzhoda) našega sveta. Nekateri se ustavijo v Ljubljani, prehodnem mestu, ki spominja na *karavan-seraj*, kjer si odpočijejo, preden nadaljujejo pot na zahod ali sever.

Tukaj je postala navada, da množično poudarjamo, kako ti ljudje bežijo z vojnih območij, da potrebujejo zaščito, našo človekoljubnost in da imajo povsem zakonit mehanizem za zaprositev za mednarodno zaščito. Leta 2023 je uradno skozi Slovenijo prešlo skoraj 60 tisoč ljudi, vendar je status osebe, upravičene do zaščite, istega leta prejelo le 129 oseb. Drugi so odšli. Nekateri pa so še vedno tu, čakajoč na status ali bivajoč brez kakršnega koli statusa, v *coni limbo*, torej negotovosti.

V aktivistični in civilni iniciativi Infokolpa, ki se zavzema za solidarnost z ljudmi na poti (*people on the move*), ugotavljamo, da ljudje prihajajo tako z vojnih ob-

močij kot tudi območij, ki so pri nas opredeljena kot varna. Dobro smo spoznali, da Konvencija o statusu beguncev iz leta 1951, znana tudi kot ženevska konvencija, ključni dokument mednarodne zaščite beguncev, *ne koristi več večinskemu delu premikajoče se svetovne populacije*. Konvencija sicer določa, kdo je begunec ter kakšno pravno zaščito, pomoč in socialne pravice morajo države podpisnice zagotoviti beguncem, vendar kot takšna ne zagotavlja legalnosti in varnosti osebam, ki vstopijo v njen okvir.

Tu se porodi vprašanje, kakšno vlogo ima konvencija, ki sicer opredeljuje pravni okvir pravic, a v praksi pokaže, da ne more zagotoviti niti zadovoljiti potreb oseb, ki želijo legalizirati svoj status pod njenim okriljem. Je ta konvencija morada »ostanek« nekega sveta, oblikovanega po prelomnih zgodovinskih trenutkih druge svetovne vojne, ki danes »ne ustreza« več nujam in potrebam naraščajočega števila ljudi v gibanju?

Ti ljudje bežijo množično, ne le z vojnih območij, temveč tudi iz primeža *globalnega kapitalističnega patriarhata*, ki izvira iz razvoja kapitalizma v korelaciji med severom in jugom, kolonializmom ter postkolonializmom. Čeprav ima kapitalistično izkoriščanje univerzalen značaj, se njegove različice razlikujejo in so pogosto geografsko opredeljene. V okviru globalnega kapitalističnega izkoriščanja opazamo tudi spremembe v delavskem razredu bogatega severa, kjer vse pogosteje srečamo predstavnike globalnega juga – migrantske delavce in delavke.

V pogovorih z *ljudmi na poti* sem opazila, da pogosto bežijo pred nasiljem – predvsem patriarhalnim nasiljem – ki je značilno za njihova (tudi naša) lokalna ekonomska okolja. Bežijo pred dolgoletnim, večgeneracijskim poniževanjem in nezmožnostjo, da si ustvarijo dostojno življenje. Dobesedno bežijo pred revščino in brezperspektivnostjo. Vrednost njihovega dela je tako nična, da so pripravljene prepluti Sredozemsko morje in peš prehoditi balkanska gorovja ter gozdove. Na poti doživljajo fizično nasilje hrvaških policistov, ugrize bolgarskih policijskih psov, ozeblino in celo smrti v rekah. Eksploatacija, ki jo doma izvajajo lastniki kapitala, temelji na korupciji in ostankih kolonialnih praks upravljanja.

Toda ta *racionalni beg* pred revščino in nasiljem ni edini razlog za odhod. Skozi leta sem spoznala, da bežijo tudi zato, da izkusijo svojo svobodo – da zapustijo stroge norme, zapovedi, hierarhične odnose in klasične normativne družinske strukture ter ustvarijo nekaj povsem svojega. Tudi mladi, tudi mladi fantje, bežijo pred patriarhatom. Tudi njim se godi krivica, saj se od njih pričakuje prevzemanje starih (konvencionalnih) vlog in njihovo *nenehno reproduciranje*. Pogosto proti lastni volji.

Maročani predstavljajo najštevilčnejšo skupino v Sloveniji, ki dejansko zaprosi za zaščito. Po številu so bili druga najpogostejša skupina (leta 2023), takoj za Afganistanci, ki so večinoma hitro odšli naprej. Prav maroški »begunci« so tisti, ki odpirajo vprašanja nepopolne legalnosti. Po eni strani jim je na voljo mehanizem

»the rule of law«, torej pravni okvir, ki jim vsaj načeloma omogoča, da ostanejo v Sloveniji na neki pravni podlagi. Po drugi strani pa ravno zaradi pravne države tvegajo, da postanejo trajno »nelegalni«. Mnogo let delajo na črno, so nevidni, a so kljub temu tukaj. Večina maroških prosilcev za azil nima niti 0,1 % možnosti, da postanejo osebe s priznano mednarodno zaščito, zato iščejo različne poti, da bi ostali in si uredili papirje. Neuradno se ocenjuje, da v Evropski uniji med dvema in tremi milijoni ljudi živi in dela brez dokumentov.

Pogosto srečujemo osebe, ki so nekoč že živele in delale v kateri od evropskih držav, a so bile po izgubi dovoljenja za bivanje ali zaradi drugih okoliščin bodisi deportirane bodisi vrnjene v izvirne države. Kljub temu se ti ljudje pogosto vračajo, saj je za mlade, zlasti mlade moške iz tako imenovanih držav tretjega sveta, skoraj nemogoče uradno pridobiti schengenski vizum. Poznam mlado osebo, katere prošnja za izdajo vizuma v EU je bila zavrnjena šestkrat. Zaradi teh omejitev mnogi prehodijo pot do schengenske Evrope peš.

Več kot dvajset let znova in znova srečujem ljudi, ki so prisiljeni živeti v različnih državah EU, saj jih dolgotrajni dublinski postopki ali drugi procesi premeščajo iz enega azilnega centra v drugega, iz ene države v drugo. Tako postanejo potujoči prebivalci brez dokumentov – so tu in hkrati niso tu. Ukrepi vračanja oseb so sprejeti tudi zato, da bi se izognili, kot pravijo v angleščini »orbiting«, kroženju večjega števila ljudi. Ena od nalog dublinske ureditve je v tem, da prepreči osebam, da zaprosijo za azil v več državah EU.

To obliko gibanja lahko imenujemo krožne migracije – migracije, pri katerih se delavci migranti večkrat vračajo v evropske države, tudi z namenom ponovne zaposlitve. Krožnost teh migracij pogosto ni rezultat osebne izbire, temveč posledica okolij, ki jih prisilijo v to vrsto gibanja. V krožne migracije in večkratno prečkanje meja so migranti, ki so bili zavrtnjeni, *prisiljeni*. Vsak njihov povratek, kot del avtonomije migracij, postane dejanje upora proti sodobnemu sistemu izključevanja in ukrepom ilegalizacije.

Bežijo in se vračajo tudi zato, da bi uveljavili svojo pravico do mobilnosti in svobode. Ne bežijo zgolj kot žrtve sistema ali kapitalizma in vseh njegovih oblik izkoriščanja. Bežijo iz svojih okolij v iskanju nečesa novega, da bi tako materializirali pravico do gibanja. So dejansko heroji, ki brez uradnih dokumentov prepotujejo na tisoče kilometrov. Ko odidejo, se uprejo; ko hodijo, se upirajo; ko ostanejo, se borijo za svoj obstanek. Ko se z njimi pogovarjam na štiri oči, vedno znova dojamem, da pred mano sedijo ljudje, ki bi jim v drugih časih rekli *partizani, gverilci, borci, udarniki, junaki*.

Ali se lahko stanje nepopolne legalnosti iz materialistične perspektive prenese v ontološki okvir? Vedno več ljudi se sooča s stanji vmesnosti, začasnosti, ilegalnosti, delne legalnosti ter limba. Dolgoročno gledano je prav produkcija teh vmesnih in nedoločenih stanj ključnega pomena za ohranjanje in razvoj kapita-

lističnih odnosov. Paradoksalno je, da več kot je lastniške družbe, več vmesnosti nastaja. Lastnikom kapitala ne ustreza, da so ljudje jasno opredeljeni in odločeni; nasprotno, bolj jim ustreza, da ostajamo neopredeljeni, razpršeni, razkrojeni ter ranljivi, saj nas tako lažje potisnejo v podrejenost.

Ampak ali smo zares tako neopredeljeni in ranljivi? Praksa in koncept avtonomije migracij ponujata razumevanje stanja vmesnosti kot proizvodnje moči in razpok v kapitalizmu. Nadzor nad gibanjem in priseljevanjem je pravzaprav tudi posledica avtonomije migracij, ne zgolj njen vzrok. Kolektivna ali posamična izkušnja prečkanja meje predstavlja odpor proti trdnjavam, represijam, izključevanju in podrejanju – upor proti sodobnim teritorialnim in nacionalnim državam. Migranti so v zakonu in hkrati zunaj njega. Kot pravi stari kitajski pregovor: *»Bolje se je pregrešiti proti zakonu, kakor umreti od lakote«* (Hobsbawm 2015).

Že skoraj dvajset let se v prostorih, ki smo jih ustvarili (Infokolpa), in prostorih, ki smo jih po dvanajstih letih izgubili (Socialni center Rog, Second Home), srečujemo ljudi na poti, domačini, mimoidoči, podporniki in sosedje. Skupaj kramljamo in si pripovedujemo zgodbe. Naša oblika pomoči morda deluje kot politična praksa solidarnosti, pogosto pa meji na *afektivno* delo, v katerem postanemo sestre, prijatelji ali bližnji ljudje. Za kratek trenutek se ustvari občutek doma. *»Počutil sem se kot doma,«* je dejal nov prijatelj, ko se je zahvalil za toplino druženja, preden je konec novembra odšel v Španijo.

Tovrstno delo, ki poleg obveznosti in odgovornosti zahteva poseben odnos do sočloveka, ni zapisano v nobenem pravnem dokumentu, je temelj za deljenje – koncept, ki ga zagovarja Achille Mbembe.

Literatura

Šumi, Irena (2020). *»Povsem lahko se zgodi, da se bo prihodnost planeta odigrala v Afriki.« Pogovor z Achillom Mbembejem. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo XLVIII (281): 33-49. Ljubljana: Inštitut Časopis za kritiko znanosti.*

Hobsbawm, Eric (2015). *Razbojniki*. Ljubljana: Založba *cf.